

Отримано: 20 листопада 2021 р.

Прорецензовано: 2 грудня 2021 р.

Прийнято до друку: 3 грудня 2021 р.

e-mail: t.gutsuliak@gmail.com

DOI: 10.25264/2519-2558-2021-12(80)-88-92

Гуцуляк Т. Є. Словотвірне значення „подібності”: принципи встановлення і фіксування в словникових дефініціях. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог: Вид-во НаУОА, 2021. Вип. 12(80). С. 88–92.

УДК: 811.161.2'373.611

Гуцуляк Тетяна Євгенівна,
кандидат філологічних наук, доцент,
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

СЛОВОТВІРНЕ ЗНАЧЕННЯ „ПОДІБНОСТІ”: ПРИНЦИПИ ВСТАНОВЛЕННЯ І ФІКСУВАННЯ В СЛОВНИКОВИХ ДЕФІНІЦІЯХ

У пропонованій розвідці зосереджено увагу на аналізі специфіки фіксування в словникових дефініціях словотвірної та загалом лексичної семантики відсутствитивних дериватів з образним компонентом змісту; обґрунтована потреба закріпити в термінологічному інструментарії сучасної дериватології поняття словотвірного значення „подібності”. У статті акцентовано на тому, що одиниці словотвірного рівня своєю морфологічною будовою відображають не тільки компаративні відношення, а також і їх когнітивну основу – встановлення подібності. У словникових дефініціях лексичного значення образних відсутствитивних дериватів української мови, зокрема прикметників, дієслів, прислівників, іменників, зв'язок з характером мотиваційних відношень відображено по-різному. У роботі встановлено, що більші усталеними є словникові тлумачення з формулами, до складу яких уведено компоненти „схожий”, „подібний” (для прикметників та дієслів); „у вигляді, у формі” (для прислівників). В українських лексикографічних джерелах менш поширеними є дефініції, що містять відсилання до вихідної лексеми у формулюваннях „такий, як...”.

Здійснені узагальнення послужили підставою розглядати словотвірні значення образних дериватів як такі, що фіксують подібність, встановлювану в процесі словотвірної номінації між об'єктом називання та обраним мовцем джерелом асоціативно-образного зіставлення.

Ключові слова: словотвірне значення „подібності”, образний компонент значення, образні деривати, образні мотиваційні відношення, словникова дефініція.

Tetiana Ye. Hutsuliak,
Candidate of Philology, Associate Professor,
Yuri Fedkovich Chernivtsi National University

WORD-FORMING MEANING OF „SIMILARITY”: PRINCIPLES OF DETERMINING AND FIXING IN DICTIONARY DEFINITIONS

This research focuses on the analysis of the specificity of fixing the word-forming and general lexical semantics of substantival derivatives with a figurative component of content in dictionary definitions. The need to fix the concept of word-forming meaning of „similarity” in the terminological tools of modern derivatology is substantiated.

To describe the word-forming semantics of derived units with a figurative component of content, the terms derivational meaning of „comparativeness” or derivational meaning of „similarity” have been accepted in modern linguistic studies. The article emphasizes that by their morphological structure the units of the word-forming level reflect not only comparative relations, but also their conceptual (cognitive) basis – determining similarity (real or imaginary).

The connection of the lexical meaning of figurative substantival derivatives of the Ukrainian language, – particularly, adjectives, verbs, adverbs, and nouns, – with the nature of motivational relations and with the content of the motivational feature, is reflected differently in the dictionary definitions. It is determined that dictionary interpretations with formulas, which include the components „alike”, „similar” (for adjectives and verbs) and „in the form (shape) of” (for adverbs) are more established. In Ukrainian lexicographical sources, definitions referring to the original lexeme in the expressions „such as...” are less common.

The generalizations made served as a basis for regarding the word-forming meanings of figurative derivatives as those fixing the similarity, established in the process of word-forming nomination, between the object of naming and the source of associatively figurative comparison selected by the speaker (under the influence of a number of extralingual and lingual factors).

Key words: word-forming meaning of „similarity”, figurative component of meaning, figurative derivatives, figurative motivational relations, vocabulary definition.

Постановка проблеми. Словниковий склад кожної національної мови містить вагомий шар похідних лексичних одиниць, що відображають специфіку образного світосприйняття її носіїв. Морфемна будова та семантична структура дериватів такого типу (іменників, прикметників, дієслів та прислівників) засвідчує мовну реалізацію асоціативно-образних уявлень про елемент дійсності та образних мотиваційних відношень, актуалізованих у процесі деривації. Формування образної мотивації ґрунтується на пізнавальній здатності мовців за допомогою мисленнєвих механізмів аналогії, подібності чи суміжності встановлювати асоціативні зв'язки між елементами дійсності й відповідно між поняттєвими сферами, до яких вони належать. Образні мотиваційні відношення актуалізуються передусім у дериваційному значенні слова, яке виступає підґрунтям для формування всього лексичного значення. Характер мотиваційних відношень та зміст мотивувальної ознаки в семантичній структурі образних дериватів відображає образний компонент – самостійна сема, яка корелює з асоціативно-образними уявленнями про елемент дійсності.

У сучасному мовознавстві простежуємо потребу виробити чіткий термінологічний інструментарій для опису лексичної та словотвірної семантики образно мотивованих дериватів. Морфемна структура образних дериватів через твірну основу, співвідносну з мотивувальним словом (найчастіше – іменником), фіксує вибір мотиватора, а через формантну частину (афіксальну – суфіксальну й конфіксальну) оформлює відношення подібності чи (та) суміжності й словотвірне значення. Узагальнений категорійний характер словотвірного значення образних дериватів пов'язуємо з семантикою „подібності”, що її науковці позначають також терміном – уподібнювально-компаративна семантика.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. У сучасних мовознавчих студіях простежуємо виокремлення двох поглядів щодо опису словотвірної семантики похідних з образним компонентом змісту – як дериваційного значення „компаративності” і як значення „подібності”. У дослідженнях із категорійної семантики деривати, утворені на базі образно-метафоричних мотиваційних відношень, зараховують до одиниць, що репрезентують функціонально-семантичну категорію компаративності (праці О. Грипас, Т. Ніколашиної, Л. Прокопчук, Н. Шаповалової) і, за уточненням А. Романченко, вони входять до функціонально-семантичного поля, одиниці якого на мовному рівні об’єктивують універсальну поняттєву категорію компаративності [16, с. 7]. Утім, можна констатувати, що одиниці словотвірного рівня своєю морфологічною будовою відображають не тільки компаративні відношення, а також і їх поняттєву (когнітивну) основу – встановлення подібності (реальної чи уявної), про що свідчить можливість виокремлення у словотвірній семантиці дериваційного значення „подібності”.

Мета і завдання пропонованої розвідки пов’язані з кількома важливими аспектами: 1) аналізом специфіки фіксування в словникових дефініціях словотвірної семантики відсубстантивних дериватів з образним компонентом змісту та 2) обґрунтування потреби закріпити в термінологічному інструментарії сучасної дериватології поняття словотвірного значення „подібності”.

Виклад основного матеріалу. У сучасному мовознавстві К. Огольцева у своєму дисертаційному дослідженні обґрунтовує ідею про те, що за „семантичну основу мовної образності править образне порівняння” [15, с. 76]. У похідних відсубстантивних словах твірна одиниця – іменник, виражаючи ядерний компонент компаративної структури (образ порівняння), у взаємодії зі словотвірним формантом „дає семантичний результат” – компаративне дериваційне значення, яке властиве всій словотвірній структурі похідного слова [15, с. 38, 76]. Дослідниця дотримується ідеї про те, що образне значення дериватів має компаративну природу, а інші вияви образної семантики є результатом різних способів фразеологізації вихідного образного значення [15, с. 12]. Компаративне значення може виступати не тільки як словотвірне, але і як лексичне, яке К. Огольцева пропонує називати компаративним лексичним значенням, а деривати, що його виявляють, – компаративно-похідними словами [15, с. 80].

Такий підхід щодо визначення лексичної й словотвірної семантики ґрунтується передусім на формально-семантичному розгляді образних одиниць з урахуванням базової (найдавнішої) мисленнєвої операції – порівняння (яка, у широкому розумінні, виступає основою метафори й символу) та компонентного аналізу словникових дефініцій лексичного значення. До поширених принципів відображення значеннєвої структури слова в лексикографічних працях належить ієрархічний, що відтворює певну шкалу узагальнень. Для образних відсубстантивних дериватів, зокрема прикметників, рідше дієслів, у поодиноких випадках іменників, як в українській мові, так і в російській, такі узагальнення подано через відсилання до вихідної лексеми у формулюваннях „такий, як...” (рос. „такой, как...” – для прикметників: **журавлинний** (про ноги, шию, голос) ‘такий, як у журавля, який нагадує журавля’ [СУМ, II, с. 548]; **мавпячий** (про лице; спритність) ‘такий, як у мавпи’ [СУМ, IV, с. 588; СУМ-20]; „ставати... як...” – для дієслів: **кам’янити** (про людське тіло) ‘ставати твердим, як камінь’ [СУМ, IV, с. 86]; **леденіти** (про кров) ‘ставати холодним, як лід; мерзнути, залякати’ [СУМ, IV, с. 468]; „як у...” – для іменників: **панство** ‘поведінка, звички і т. ін., як у панів’ [СУМ, IV, с. 49–50].

Утім, використання дефініцій, що відображають компаративні відношення (з уточненням ознаки – об’єкта порівняння й без цього семантичного компонента), в українських лексикографічних джерелах не набуло значного поширення. Найчастіше їх подають для фіксування образно-метафоричних мотиваційних відношень у семантиці прикметників, утворених за моделями „*nomina animalia* + *-ач-*”: **джмелячий** (про звуки людей) ‘розм. Те саме, що джмелиний. // **Такий, як у джмеля**’ [СУМ, II, с. 263]; **качачий** (про ніс) ‘прикм. до качка. // **Такий, як у качки**’ [СУМ, IV, с. 124]; „*nomina personalia* + *-ськ(-івськ-)*”: **жонглерський** (про вправність) ‘прикм. до жонглер. // **Такий, як у жонглера**’ [СУМ, II, с. 544]; **снайперський** ‘прикм. до снайпер. // **Такий, як у снайпера; влучний**’ [СУМ, IX, с. 42].

За нашими спостереженнями, більш усталеними є словникові тлумачення з формулами, до складу яких уведено компоненти „схожий”, „подібний” (для прикметників та дієслів); „у вигляді, у формі” (для прислівників). Лексикографічний опис іменникових образних дериватів у тлумачних словниках подає більш точне, деталізоване пояснення предметно-поняттєвих зв’язків без вказівки на мотивувальні ознаки, пов’язані з їх творенням. Натомість ЕСУМ розкриває характер мотиваційних відношень через опис зовнішньої схожості (подібності) (або за іншими ознаками) між елементами дійсності. Узагальнення за різними лексикографічними працями подаємо в *Таблиці 1*.

Спробу включити до тлумачної частини лексикографічного опису слів зв’язок з їх внутрішньою формою (мотивувальною ознакою) простежуємо вже в матеріалах „Словаря...” за ред. Б. Грінченка, наприклад: **діжистий** ‘похожий на діжу’ [СлГр, I, с. 390]; **езуїтство** ‘образ дійствий, подобний іезуїтському’ [СлГр, I, с. 467]; **ропухатий** ‘толстый, раздутый подобно жабе’ [СлГр, IV, с. 65]. Попри те, що практика використання у словникових тлумаченнях компонентів, які вказують на „подібність”, є непослідовною й засвідчена для незначної частини лексем (для 25 одиниць), уважаємо такий підхід Б. Грінченка спробою виокремити образні похідні слова й запропонувати можливості лексикографічного опису їх семантики через зв’язок зі світосприйняттям носіїв мови (докладніше див. [4]).

Таблиця 1

Змістове наповнення словникових статей образних дериватів

	Компоненти словникових дефініцій	Приклади
Прикметники	„...схожий на...”	серпастий (про вуса) „формою схожий на серп” [СУМ, IX, с. 140]; сіткуватий ‘схожий на сітку, мережу, тенета, подібний до них’ [ВТССУМ, с. 1325]
	„подібний до...”	гудзикуватий (про очі) ‘трохи подібний до гудзика’ [СУМ-20]; драглистий (про молоко) ‘подібний до холодцю’ [СПГ, с. 69]; скляний ‘подібний до скла (блиском, прозорістю, дзвоном і т. ін.)’ [СУМ, IX, с. 286]
	„який має вигляд...”	скелястий (про вугілля) ‘який має вигляд скелі, схожий на скелю’ [СУМ, IX, с. 259]

Дієслова	„ставати схожим на...”	збабіти (про чоловіків) ‘стати схожим на бабу’ [СУМ, III, с. 423]; склитися (про морську поверхню) ‘ставати схожим на скло, подібним до скла’ [СУМ, IX, с. 283]
	„ставати подібним до...”	озвіріти ‘стати жорстоким, лютим, подібним до звіра’ [СУМ, V, с. 650]; бабитися ‘ставати подібною до баби (про ще не стару віком жінку)’ [СЗакГ, с. 18]
Прислівники	„у вигляді...”, „у вигляді, у фор-мі...”; „у формі...”	віночком (ріжки віночком; стояти віночком) ‘змени.-пестл. У вигляді віночка’ [СМО, с. 97–98]; віялом (розпустити хвіст (про навича); розкласти папери; гоїдаються хвилі) ‘у вигляді півкола’ [СУМ, I, с. 693; СМО, с. 100]; дугою і дугами (вигнулися брови, шия; розташування моста) ‘у вигляді, у формі дуги’ [СУМ, II, с. 431; СМО, с. 170]; стрічкою (тяглися виноградники; виляса дорога) ‘у формі однієї смуги, лінії’ [СУМ, IX, с. 782; СМО, с. 488]
		бузьочки ‘бот. Грабельки звичайні; герань; пов’язане з бузько (бузьочок) „лелека” через зовнішню схожість плоду герані з формою дзьоба лелеки (пор. журавець ‘герань’, журавельник)’ [ЕСУМ, I, с. 283]; грабельки ‘бот. Дельфіній; герань лучна, герань болотна; свою назву рослина могла одержати через зовнішню подібність стебла до держака грабель, а плодів з їх плодоніжками – до зубців грабель’ [ЕСУМ, I, с. 579]
Іменники	„зовнішня схожість; зовнішня подібність”	

На самобутні моделі українського словотвору саме для вираження значення „подібності” звернули увагу свого часу О. Курило та С. Караванський, запропонувавши пояснювати це значення за допомогою формул „на взір (чого)”; „взором (чого)”; „нагадуючи собою (що)”; „подібний до (чого)”; „у формі (чого)”: **клинуватий** ‘на взір клина’, ‘у формі клина’; **сіткуватий** ‘на взір сітки’; ‘подібний до сітки’; **хрещатий** ‘на взір хреста’; ‘у формі хреста’ [8, с. 109–110; 11, с. 148].

Окрім описаних з’ясувальних тлумачень-покликань на зв’язок похідного слова з мотиватором, у лексикографічній практиці поширеними є такі дефініції образних дериватів, у яких їх лексичне значення розкривається через синонімічні зіставлення. Слова-синоніми відображають предметно-поняттєві зв’язки з референтом, що спонукає мовця самостійно до-мислити характер відношень (прямий чи опосередкований) з твірною основою похідного слова. Наприклад: **бабакуватий** (про людину) ‘неповороткий, ледачий’ [ВТССУМ, с. 50]; **вітруватий** (про людину) ‘легковажний, непосидючий’ [СУМ, I, с. 689]; **обараніти** ‘розм., рідко. Стати безтямним; дуже розгубитися’ [СУМ, V, с. 463]; **сатаніти** ‘розм. Ставати, робитися дуже злим, лютувати; скаженіти’ [СУМ, IX, с. 60]; **амфітеатром** (розташовуватися) ‘півколом, що підвищується, розширюючись догори’ [СУМ, I, с. 41]; **бісом** (дивитися) ‘сердито, гнівно, вороже’ [СУМ-2012, с. 61].

Наведені міркування спонукають розглядати словотвірні значення образних дериватів як такі, що фіксують подібність, встановлювану в процесі словотвірної номінації між об’єктом називання та обраним мовцем (під впливом низки позамовних і власне мовних чинників) джерелом асоціативно-образного зіставлення. Концептуальною основою структурно-семантичних особливостей образних дериватів (для більшої їх частини) є метафорична модель, яка за механізмом мисленневих операцій використовує схожий принцип, що й порівняння: зіставлення X та Y на основі їх подібності. Мисленнєве порівняння, на думку О. Кубрякової, є обов’язковим етапом у мисленневих логічних операціях, пов’язаних зі створенням слова, з процесами номінації [10, с. 100–101]. І метафора, і порівняння стосуються передусім розумової діяльності людини, спрямованої на пізнання та характеризування елемента дійсності, утім результати їх мовного оприявлення відрізняються. Метафора „має на меті”, поєднуючи елементи двох концептуальних сфер, закріпити висновок про подібність як нове поняття, для якого мовне позначення дібрано з образу-джерела. Наприклад, прикметник **лопатистий** (про руки, нігті, ноги, бороду та деякі предмети) утворився на основі артефактної метафоричної моделі, яка актуалізує мотивувальну ознаку ‘форма, зовнішнім виглядом подібний до лопати’. Відповідно семантична структура слова відображає зв’язок з поняттям ‘широкий’ (широкий, як лопата), що зафіксовано у словниковій дефініції [СУМ, IV, с. 546].

Тобто метафора „переживає, – за словами Б. Бавдла та Д. Джентнера, – зміщення від подібності до категоризації” (подаємо за [14]). Категоризація, на думку американського вченого Дж. Лакоффа, є найважливішою функцією свідомості, оскільки ця операція лежить в основі нормального функціонування нашого мислення, сприйняття, практичної діяльності та мовлення [21]. Для репрезентації людських знань кожна мова має не лише лексеми, які називають предмети і явища світу, вона репрезентує і певну кількість семантичних категорій, більшість із яких є універсальними [3, с. 97].

Специфікою порівняння є те, що воно не зводиться тільки до уподібнення, у ньому „значення подібності, уведені за допомогою слів на зразок „як”, ... є лише другорядним”, головна мета появи порівняння – у „значенні паралелі / відмінності”, висвітленні двох різних цілих, „які містять взаємні відповідності, але ніколи не зміщуються” [6, с. 133–134]. Термін „порівняльне (компаративне) значення” Л. Лебедева [12] використовує для пояснення особливої розчленованої семантики стійких порівнянь, створюваних для наочного, образного, експресивного характеризування певного елемента дійсності. Звернімо увагу на значення стійких народних порівнянь української мови з ключовим образом **лопата**: *кладає як лопатов у голову* ‘переконливо доводить, пояснює’; *мов на лопаті вивіз* ‘недоладно зробив’; *проворний як лопата* ‘меткий, бідовий’; *сипле як лопатом* з засіка ‘багато говорить’; *язик мов лопата* (у кого) ‘про занадто балакучу людину’ [ССНП, с. 85].

Об’єднувальною ланкою між метафорою й порівнянням як мисленневими операціями є те, що вони обидві – образно мотивовані, та все ж саме порівняння виступає функціональною основою творення метафори. Проте їх мовна об’єктивація актуалізує різні можливості метафори й порівняння узагальнювати та категоризувати ознаки, пов’язані з уподібненням.

Отже, для узагальненого позначення семантичного наповнення дериваційного значення образних метафорично мотивованих похідних слів пропонуємо використовувати термін – *словотвірне значення „подібності”*; а для опису семантичних особливостей стійких образних порівнянь послуговуватися, слідом за Л. Лебедевою, термінологічними поняттями – „*порівняльне (компаративне) значення*”. Закріплення терміна *словотвірне значення „подібності”* вбачаємо й у потребі продовжувати та розвивати традиції, що склалися в українській дериватології щодо опису словотвірної семантики, починаючи

від праць О. Курило „Уваги до сучасної української літературної мови” (написана 1920 р.) [11, с. 147–151], Ю. Шевельова „Нарис сучасної української літературної мови” (перше видання вийшло в Мюнхені 1951 р.) та ін. Таке словотвірне значення можуть виражати відсутні іменники, прикметники, дієслова і прислівники. Здатність виявляти семантику „подібності до певних предметів”, на яку вказують „наростки, що творять прикметники від іменників”, Ю. Шевельов зараховує до поширених явищ прикметникової деривації української мови [20, с. 271].

У цьому аспекті найчастіше увагу мовознавців привертає відіменникове творення *якісних прикметників* за допомогою формантів *-аст-, -ат- (-чат-), -ист-, -уват-* (див. про це у працях Р. Бачкура, Л. Береговенко, З. Валухо, А. Грищенко, О. Дяк, О. Ізюмова, Є. Карпіловської, Л. Кислюк, О. Курило, А. Романченко, О. Синявського, Ю. Шевельова та ін.). За спостереженнями Л. Береговенко, перші фіксації похідних адектів на *-уват-* сягають XVII ст. Прикметники типу *вовкуватий, вежичковатий* ‘формою подібний до вежі’ реалізують значення „подібності” поряд зі словами з додатковими семантиками ‘інтенсивності’, ‘великої міри ознаки’, проте переважна більшість таких структур з’являється в пам’ятках нової української мови [1, с. 19].

У системі *дієслівного словотвору* семантику подібності дослідники зазвичай пояснюють за допомогою формулювань часткових словотвірних значень ‘уподібнюватися за певними ознаками до когось / чогось; вести себе як хтось’ [2, с. 34, 56, 84]. Фрагментарні описи дієслівних дериватів такого типу в контексті ширших аспектів вивчення словотвору дієслів подані в монографії К. Городенської й М. Кравченко [2] та в дисертаційних роботах Р. Бачкура, З. Валухо, Т. Лагути, В. Топіхи.

Виокремлення похідних *іменників* зі значенням „подібності” належить до дискусійних проблем дериватології. В україністиці чи не вперше на одиниці такого типу звернула увагу Я. Закревська в „Нарисах з діалектного словотвору в ареальному аспекті” (1976 р.), хоч на той час для опису словотвірної семантики дослідниця й не використовувала спеціального терміна „подібність”. У структурі похідних іменників, що входять до народної ботанічної номенклатури, виокремлено особливу ознаку – наявність суфіксів суб’єктивної оцінки, зокрема здрібнених і пестливих, що цілком втратили емоційне забарвлення. Такі похідні Я. Закревська назвала формальними демінутивами (формально демінутивні назви, наприклад: (бот.) *блошки, орлики, ключики, чобітки* та ін.), що „дають чітку уяву про джерела й мотиви, які лягли в основу народних ботанічних назв, про дію закону психологічних асоціацій і зміщення понять окремих предметів, що виникає на цій основі”. Такі одиниці властиві ботанічній номенклатурі багатьох слов’янських мов і „підпорядковуються деяким спільним семантичним і словотвірним моделям” [7, с. 123–125]. Важливо, що саме ідея про десемантизацію демінутивних афіксів була покладена в основу виокремлення похідних іменників зі значенням „подібності”.

На матеріалі російської мови такі одиниці описав, зокрема, в 70-х роках ХХ ст. І. Милославський, вважаючи, що дериваційне значення „подібності” є живим, що воно властиве для багатьох слів і пов’язане з іншими словотвірними значеннями завдяки омонімії суфіксів [13, с. 91–92]. Проблема словотвірної семантики „подібності” в підсистемі афіксального словотвору іменника з урахуванням не тільки „суфіксів дедемінутивного походження, але й багатофункційних та моносемних формантів” набула детального висвітлення в дисертації української дослідниці О. Тилик [19]; окремі аспекти цього питання порушують також З. Валухо, В. Горпинич, С. Жарких, О. Тараненко, А. Шамота. Важливо, що „в абсолютній більшості випадків, – за словами О. Тилик, – значення подібності розвинулося на базі власних словотвірних ресурсів української мови, зокрема афіксів, для яких функція вираження схожості стала вторинною” [19, с. 20]. Такий висновок підкріплює нашу думку про те, що образні мотиваційні відношення є одним із важливих внутрішніх механізмів словотвірної номінації, репрезентованої похідними різних лексико-граматичних класів слів з дериваційним значенням „подібності”.

Як припускаємо, опис словотвірної семантики *прислівникових утворень*, сформованих на базі іменників (деривати, співвідносні з формами О. в., напр.: *вовком, калачиком, трубою, цапом* та ін.), поки що не досяг вичерпності через те, що існують різні погляди на можливі умови та причин появи таких одиниць. Важливими в цьому аспекті є погляди Р. Бачкура, який виокремлює у словотвірних парадигмах іменників назв тварин і рослин адвербіальну зону, зараховуючи до неї суфіксальні утворення, омонімічні з формами О. в., та конфіксальні (з префіксом *по-* та суфіксами *-ому, -ему, -и*). Такі похідні, на думку дослідника, наділені спільним словотвірним значенням „адвербіалізація предметної ознаки”, до того ж вони можуть „набувати переносно-метафоричних значень, які не акцентовані в семантичній структурі похідного слова” [5, с. 103]. Вважаємо, що формування порівняльно-уподібнювальної семантики прислівників, співвідносних з формами орудного відмінка іменників, відбувається на основі образних мотиваційних відношень, закріплених у словотвірному значенні „подібності”, що його можна було б подати в такому розгорнутому формулюванні: *‘набуття (вияв) непроцесуальної ознаки, схожої (аналогічної) до ознаки референта, названого мотиватором’*.

Попри те, що в сучасному мовознавстві практика використання терміна *словотвірне значення „подібності”* вже усталася, дослідники все ж не зосереджують особливу увагу на його змістовому наповненні з огляду, мабуть, на наявність ключового слова, яке визначає загальний „семантичний результат” деривації. Насамперед об’єктом опису та аналізу постають словотвірні форманти, що оформлюють у похідному слові встановлену в процесі деривації подібність. Російська дослідниця А. Синичкіна словотвірне значення „подібності” розглядає як „результат взаємодії лексичного значення твірної основи й значення словотворчого афікса” [17]. Утім, вважаємо, що для опису словотвірної семантики дериватів такого типу потрібно обов’язково брати до уваги зв’язок з характером мотиваційних відношень, без яких сам процес деривації як такий – не існує.

Висновки і перспективи. Отже, пропонуємо розглядати *словотвірне значення „подібності”* як категорійне значення слів певної словотвірної структури, що узагальнює регулярні в процесах словотвірної номінації моделі образних мотиваційних відношень у частині семантичного наповнення мотивувальних ознак, які відображають закріплену у свідомості носіїв мови частіше уявну, рідше реальну подібність між елементами дійсності. За ступенем узагальнення дериваційної семантики словотвірне значення „подібності” належить до *загальних* (за класифікацією І. Ковалика [18, с. 38]), *інваріантних* чи *узагальнено-інваріантних* (у трактуванні Р. Манучаряна, Л. Араєвої) і має часткові (більш конкретні) вияви – *лексико-словотвірні значення* (ЛСлЗн), меншою мірою абстраговані й уточнені через зв’язок із семантичними структурами лексичного значення мотиватора й мотивованого слова. Зміст ЛСлЗн ґрунтується на *індивідуальних лексико-словотвірних значеннях* (ІЛСлЗн), які встановлюють для конкретних похідних слів [9, с. 29]. Формулювання ІЛСлЗн, як це пояснює Л. Араєва, враховує „специфіку мотиваційних відношень між мотиватором та мотивованим словом”, розуміння типового

характеру цих зв'язків, знання особливостей семантики частин мови та інших властивостей лексичних одиниць, що їх людина осягає, вивчаючи мову [9, с. 30].

Грунтовний аналіз ІЛСЛЗн образних дериватів сприятиме виробленню узагальнених, чітких лексикографічних формул для опису семантики таких похідних одиниць з урахуванням змісту образних мотиваційних відношень.

Література:

1. Береговенко Л. М. Формування дериваційної системи прикметників української мови (якісні прикметники): автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 / НАН України. Інститут української мови. Київ, 1994. 25 с.
2. Городенська К. Г., Кравченко М. В. Словотвірна структура слова (відіменні деривати). Київ: Наук. думка, 1981. 199 с.
3. Грипас О. Ю. Аспекти дослідження функціонально-семантичної категорії порівняння. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*. Серія 10. Проблеми граматики і лексикології української мови. Київ: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2010. С. 97–100.
4. Гуцуляк Т. Є. Зооморфні метафори в „Словарі української мови” за редакцією Бориса Грінченка. *Лексикографічний бюлетень*: зб. наук. праць / відпов. ред. І. С. Гнатюк. Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2014. Вип. 23. С. 45–54.
5. Грещук В., Бачкур Р., Джочка І., Пославська Н. Нариси з основоцентричної дериватології / за ред. В. Грещука. Івано-Франківськ: Місто НВ, 2007. 348 с.
6. Європейський словник філософій: Лексикон неперекладностей / пер. з фр. під керівництвом Барбари Кассен. Київ: ДУХ І ЛІТЕРА. Т. 2. 2011. 488 с.
7. Закревська В. Я. Нариси з діалектного словотвору в ареальному аспекті. Київ: Наук. думка, 1976. 163 с.
8. Караванський С. Секрети української мови. 2-ге розшир. вид. Львів: БаК, 2009. 344 с.
9. Кемеровская дериватологическая школа: Традиции и новаторство / под ред. Л. А. Араевой, Э. С. Денисовой, С. В. Оленева, Ю. С. Паули. Москва: ЛЕНАНД, 2011. 400 с.
10. Кубрякова Е. С. Типы языковых значений: Семантика производного слова. Москва: Наука, 1981. 199 с.
11. Курило О. Уваги до сучасної української літературної мови. Київ: Вид-во Соломії Павличко „Основи”, 2004. 303 с.
12. Лебедева Л. А. Устойчивые сравнения русского языка во фразеологии и фразеографии: дисс. ... д-ра філол. наук: 10.02.01. Краснодар, 1999. 296 с. URL: <https://www.disserscat.com/> (дата звернення: 10. 11. 2020 р.).
13. Милославский И. Г. О словообразовательном значении „подобия” в русском языке. *Русский язык в школе*. 1977. № 6. С. 90–92.
14. Михаськів О. Роль фігуративності та новизни у становленні метафоричності. *Studia methodologica*. Ternopil: TNPU, 2014. Issue 38. С. 170–175.
15. Огольцева Е. В. Образный потенциал словообразовательной системы современного русского языка: отсубстантивное словообразование: дисс. ... д-ра філол. наук: 10.02.01 / Московский педагогический государственный университет. Москва, 2007. 491 с.
16. Романченко А. П. Прагмалінгвістичні параметри функціонально-семантичного поля компаративності в сучасній українській літературній мові: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 / Одеський нац. ун-т ім. І. І. Мечникова. Одеса, 2009. 18 с.
17. Синичкина А. А. Общее и различное в семантике производных прилагательных словообразовательного значения „подобие” (на материале русского и английского языков): дисс.... канд. філол. наук: 10.02.01. Казань, 2005. 328 с. URL: <http://www.disserscat.com/content/> (дата звернення: 12.04.2018 р.).
18. Словотвір сучасної української літературної мови / за ред. М. А. Жовтобрюха. Київ: Наук. думка, 1979. 407 с.
19. Тилик О. Ф. Іменники зі значенням подібності: способи творення та сфери використання: автореф. дис.... канд. філол. наук: 10.02.01 / Запорізький нац. ун-т. Запоріжжя, 2006. 20 с.
20. Шевельов Ю. Нарис сучасної української літературної мови та інші лінгвістичні студії. Київ: Темпора, 2012. 664 с.
21. Lakoff G. *Women, Fire and Dangerous Things. What Categories Reveal About the Mind*. Chicago: University of Chicago Press, 1987. 614 s.

Список джерел ілюстративного матеріалу:

- ВТССУМ** – Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ: Ірпінь: ВТФ „Перун”, 2005. 1728 с.
- ЕСУМ** – Етимологічний словник української мови: у 7 т. / редкол.: О. С. Мельничук (голов. ред.) та ін.; уклад. Г. П. Півторак та ін. Київ: Наук. думка, 1982. Т. 1. А–Г. 631 с.
- СЗакГ** – Сабадош І. В. Словник Закарпатської говірки села Сокириця Хустського району. Ужгород: Ліра, 2008. 480 с.
- СлГр** – Словарь української мови: в 4 т. / упорядкував з додатком власного матеріалу Борис Грінченко. Київ: Наук. думка, 1996. Т. 1. А–Ж. 494 с.; Т. 2. З–Н. 588 с.; Т. 3. О–П. 516 с.; 1997. Т. 4. Р–Я. 616 с.
- СМО** – Словник міжчастиномовних омонімів сучасної української мови / Н. Глібчук, У. Добосевич. Львів: Априорі, 2016. 640 с.
- ССНП** – Юрченко О. С., Івченко А. О. Словник стійких народних порівнянь. Харків: Основа, 1993. 176 с.
- СУМ** – Словник української мови: в 11 т. Київ: Наук. думка, 1970–1980.
- СУМ-20** – Словник української мови: в 20 т. URL: <http://services.ulif.org.ua/expl/Entry/index?wordid=461&page=20> (дата звернення: 10.04.2021 р.).
- СУМ-2012** – Словник української мови / кер. В. В. Німчук; відп. ред. В. В. Жайворонок. Київ: ВЦ „Просвіта”, 2012. 1320 с.